

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ
ΣΤΟΝ ΥΠΟΔΟΥΛΟ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ. ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ
ΝΕΟΥ ΘΕΣΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ
ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ
ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΤΟ 1907

Σημαντική αφετηρία για τη διαμόρφωση ενός θεσμικού πλαισίου που αφορά την εκπαίδευση του υπόδουλου ελληνισμού είναι το έτος 1856, όταν ο σουλτάνος εξέδωσε το χάρτη του Χάττ-ι-Χουμαγιού¹ και εγκαινίασε την περίοδο του Τανζιμάτ². Στα πλαίσια του χάρτη αυτού ο σουλτάνος αναγνώριζε σ' όλους τους Οθωμανούς υπηκόους, ανεξάρτητα από τη θρησκεία ή την εθνική τους καταγωγή, ισότητα δικαιωμάτων και παράλληλα διατηρούσε σε ισχύ όλα τα προνόμια που είχαν κατά καιρούς χορηγήσει οι σουλτάνοι στα μη μουσουλμανικά μιλέτια³.

Το θεσμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης, όπως διαμορφώνεται την περίοδο 1856-1902, είναι το εξής:

Η εποπτεία της Πύλης ως εξωτερικό πλαίσιο, η εποπτεία του Πατριαρχείου, οι επαρχιακές και οι κοινοτικές αρχές⁴. Αυτό το θεσμικό πλαίσιο

1. «Υψηλόν φερμάνιον απευθυνόμενον εις τον Πρωθυπουργόν, εκδοθέν περὶ τῶν Μεταρχηθεῖσῶν καὶ κεκοσμημένων ἀνωθεν διὰ τοῦ αυτοκρατορικοῦ Χαττίου (Χάττ-ι Χουμαγιούν) 1856», εις Χ. Παπαστάθη, *Οι κανονισμοί των ορθοδόξων ελληνικῶν κοινοτήτων του οθωμανικού κράτους και της Διασποράς*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 21-27.

2. Τανζιμάτ ονομάζομε τις οθωμανικές μεταρρυθμίσεις. Για το περιεχόμενό τους βλ. Αθανάσιος Βερέμης «Οι οθωμανικές μεταρρυθμίσεις (τανζιμάτ)», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Αθήνα 1975, σ. 168-171.

3. Ο όρος μιλέτια ταυτίζεται με αυτό που ο Χ. Παπαστάθης, ό.π., σ. 12, και ο Πανταζόπουλος («Community laws and customs of W. Macedonia under Ottoman rule», *Balkan studies* 2 (1966) 21-22) ονομάζουν «κοινότητα υπὸ τὴν εὐρείᾳ ἐννοια καὶ τὴν περιγράφουν ως τὸ σύνολο τῶν ομόθρησκων ἡ ομόδοξων υπηκόων που υπάγονται σε συγκεκριμένη καὶ αναγνωρισμένη από την Πύλη θρησκευτική αρχῇ».

4. Η εποπτεία της Πύλης προσδιορίζεται από τα εξής έγγραφα, τα οποία εκδίδονται από το Χ. Παπαστάθη, *Οι κανονισμοί των ορθοδόξων χριστιανικῶν κοινοτήτων και τῆς διασποράς*, Θεσσαλονίκη 1984.

α. «Υψηλόν φερμάνιον απευθυνόμενον εις τον Πρωθυπουργόν, εκδοθέν περὶ τῶν Μεταρχηθεῖσῶν καὶ κεκοσμημένων ἀνωθεν διὰ τοῦ αυτοκρατορικοῦ Χαττίου (Χάττ-ι Χουμαγιούν)», (1856), εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 21-27.

β. «Υπόμνημα της Α. Y. του επὶ τῶν εξωτερικῶν υπουργού τῆς Y. Πύλης προς τους εν Κωνσταντινουπόλει αντιπροσώπους των M. δυνάμεων περὶ τῆς εφαρμογῆς του Χάττ-ι-Χουμαγιούν», (1867), εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 37-43.

γ. «Αυτοκρατορικόν διάταγμα περὶ τῶν εσωτερικῶν μεταρρυθμίσεων απευθυνθέν προς

ίσχυσε με παραλλαγές —μεγαλύτερες ή μικρότερες— ανάλογες με τις ιδιαιτερότητες και ανάγκες —ως το 1914, οπότε έχουμε την οριστική υποκατάσταση της κοινοτικής εκπαίδευσης από την χρονική⁵.

Η εποπτεία της Πύλης είναι δυνατόν να αποδοθεί μέσα από τη μελέτη των επίσημων εγγράφων της περιόδου αυτής⁶. Η μελέτη αυτή μας οδηγεί σε ορισμένα συμπεράσματα αναφορικά με την Εποπτεία της Πύλης στα εκπαιδευτικά ζητήματα. Πρώτα-πρώτα το θεσμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης δεν έχει αποσαφηνιστεί με τόπο απόλυτο⁷, κάτι που δίνει στην Πύλη το πλεονέκτημα των ελιγμών, σε περιπτώσεις που ο έλεγχος των μεγάλων δυνάμεων γίνεται πιεστικός. Έπειτα είναι εύλογο ότι η Πύλη θεωρεί την εκπαίδευση ως απόρροια των θρησκευτικών προνομίων του πατριάρχη σε μια περίοδο που όλος ο ορθόδοξος χριστιανικός κόσμος τον θεωρεί πνευματική του κεφαλή⁸. Με γνώμονα αυτή την παραδοχή συντάσσονται τα σουλτανικά φιλιμάνια και τα υπομονήματα των υπουργών του σουλτάνου. Σύμφωνα με όσα αναγράφονται στα έγγραφα αυτά παρέχεται από τη μεριά της Πύλης στους υπηκόους της η δυνατότητα της ίδρυσης «σχολείων, ναών και λοιπών εθνικών κτιρίων»⁹. Τα δικαιώματα αυτά τα απολαμβάνει κάθε κοινότητα¹⁰, πρέπει

τον Υψηλόν Πρωθυπουργόν», (1875), εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σσ. 37-43.

Η εποπτεία του Πατριαρχείου πραγματοποιείται με την φήμιση των:

α. «Γενικοί Κανονισμοί περὶ διευθετήσεως των Εκκλησιαστικών και Εθνικών πραγμάτων των υπό τον Οικουμενικόν θρόνον διατελούντων ορθοδόξων χριστιανών υπηκόων της Α. Μεγαλειότητος του Σουλτάνου» (1860-1862), εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σ. 111.

β. «Θεμελιώδης Κανονισμός της εκλογής και των καθηκόντων των εν τω κλίματι του Οικουμενικού θρόνου ενοριακών, κοινοτικών και επαρχιακών αρχών» (1902), εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σσ. 132-147.

Οι κοινοτικές αρχές ασκούν εποπτεία μέσα από τους Κοινοτικούς Κανονισμούς, βλ. Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σσ. 147-372. Το θεσμικό πλαίσιο ορίζεται από τις διατάξεις:

5. Νόμος 240/1914 «περὶ διοικήσεως της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσεως», ο οποίος επεκτάθηκε στη Μακεδονία με το ΒΔ της 31/10 με 4/11/1914 «περὶ επεκτάσεως της σχολικής νομοθεσίας εις τας νέας χώρας», βλ. ΦΕΚ 16/10/1914 αρ. φ. 302 σ. 1600 και ΦΕΚ 31/10/1914 αρ. φ. 30 σ. 1682. Ακόμα ΒΔ της 19/8/1914 «περὶ του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσεως των νέων χωρών», ΦΕΚ 19/8/1914, αρ. φ. 238, σ. 1304.

6. Για τα επίσημα έγγραφα της Πύλης αυτής της περιόδου βλ. παραπομπή 4 α, β, γ.

7. Η Πύλη παρά την αναγνώριση των πατριαρχικών προνομίων ζητάει τα ονόματα των δασκάλων της κοινότητας. (Ανέκδοτο Αρχείο Μητροπόλεως Μογλενών, Βιβλίο Σχολικής Εφορείας, μητροπολίτης Άνθιμος 5 Ιανουαρίου 1907). Άρα τα προνόμια παραβιάζονται ή ερμηνεύονται ανάλογα με τα συμφέροντα της Πύλης.

8. K. Τσουκαλάς Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1992), Αθήνα 1987, σ. 454.

9. «Υψηλόν φερμάνιον απευθυνόμενον εις τον Πρωθυπουργόν, εκδοθέν περὶ των μεταρρυθμίσεων και κεκοσμημένον ἀνώθεν δια του αυτοκρατορικού Χαττίου (Χαττ-i-Χουμαγιούν)», (1856), εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σ. 23.

10. Η Κοινότητα εδώ με τη στενή της έννοια σημαίνει τους ομόδοξους ή ομόθρησκους ενός πολίσματος (μικρής οικιστικής μονάδος), εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σ. 12, και N. Pantazopoulos, ὥ.π., σ. 21.

όμιως να προηγηθεί αίτηση του Μητροπολίτη προς την Πύλη, η οποία ικανοποιείται, αν δεν υπάρχει «διοικητικό κώλυμα»¹¹. Και ενώ η Πύλη διατηρεί το δικαίωμα να αποφασίσει για την έγκριση της σχετικής αίτησης για άδεια ή για την αναίρεση της άδειας αυτής, καθορίζονται και άλλοι περιορισμοί οι οποίοι οριοθετούν το νομικό καθεστώς της εκπαίδευσης και προσδιορίζουν την εποπτεία της Πύλης. Οι περιορισμοί αυτοί σύμφωνα με το φιλιάνι του 1856¹² αφορούν στον τρόπο διδασκαλίας και στην εκλογή των καθηγητών. Όλα αυτά υπάγονται στη δικαιοδοσία του «Μικτού Συμβουλίου της Δημοσίας Εκπαίδευσεως», του οποίου τα μέλη διορίζονται από την Πύλη. Αυτός ο παρεμβατισμός της Πύλης γίνεται ηπιότερος στην «Εγκύλιο του Υπουργείου Δικαιοσύνης και Θρησκευμάτων» η οποία διαβιβάζεται από τον πρωθυπουργό Κιαμήλ πασά στο Πατριαρχείο στα 1891¹³. Σύμφωνα με τις νέες ωνθμίσεις οι οποίες δεν αναιρέθηκαν από κάποιο μεταγενέστερο διάταγμα, τα προγράμματα των σχολείων και οι διορισμοί των δασκάλων θεωρήθηκαν αρμοδιότητες του Πατριαρχείου. Η Πύλη διατήρησε το δικαίωμα της υψηλής εποπτείας και του ελέγχου. Οι παραγόντες που ορίστηκαν για να διενεργήσουν τον έλεγχο αυτό απ' τη μεριά του τουρκικού κράτους είναι ο «διευθυντής της δημοσίας εκπαίδευσεως» (μουδίρ) και ο επιθεωρητής (μουφτίς). Τόσο ο διευθυντής, όσο και ο επιθεωρητής δεν έχουν το δικαίωμα παρέμβασης στην εκπαίδευτική διαδικασία. Μόνο αν το Πατριαρχείο συναντέσει η παρέμβαση του διευθυντή και του επιθεωρητή είναι δυνατή¹⁴. Ακόμα ο ρόλος του Πατριαρχείου στη διαμόρφωση των κατευθύνσεων και των εκλογών της κοινοτικής εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Με την εκδήλωση της εθνικιστικής αφύπνισης των Σλάβων¹⁵ εντείνονται οι απόπειρες αποδέσμευσης των σλαβικών εθνοτήτων από την επιφύλαξη του Πατριαρχείου, και αρχίζει η πολιτιστική αντεπίθεση της ελληνικής παιδείας, η οποία εκδηλώνεται με τη διείσδυση του σχολικού μηχανισμού στα εδάφη της οθωμανικής αυτοκρατορίας¹⁶. Η διείσ-

11. «Υψηλὸν φερμάνιον ...», εις X. Παπαστάθη, ὁ.π., σ. 23.

12. «Υψηλὸν φερμάνιον ...», εις X. Παπαστάθη, ὁ.π.

13. «Υπόμνημα της A. Y του επί των εξωτερικών υπουργού της Y. Πύλης προς τους εν Κωνσταντινουπόλει αντιπροσώπους των M. Δινάμεων περὶ τῆς εφαρμογῆς του Χάττ-ι-Χουμαγιούν», (1867), εις X. Παπαστάθη, ὁ.π., σ. 31.

14. «Υπόμνημα ...», εις X. Παπαστάθη, ὁ.π., σ. 32.

15. K. Άμαντος, *Iστορικαὶ σχέσεις Ελλήνων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων*, Αθήνα 1949, σ. 36, και P. Ζιώγα, *Προβλήματα παιδείας του Ελληνισμού κατά τον πρώτο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 41.

Για το ίδιο θέμα βλέπε ακόμα N. Σβιρώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1978, σ. 101, και V. Berard, *La Turquie et l'hellenisme contemporain*, Παρίσι 1986, σσ. 232-235 και 237.

16. Για τη διείσδυση του σχολικού μηχανισμού στην οθωμανική αυτοκρατορία, βλ. S. Παπαδόπουλος, *Η κοινωνική καὶ εκπαιδευτικὴ δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1970, V. Colocotronis, *La Macédoine et l'hellenisme. Étude historique et ethnologique*.

δυση αυτή διευκολύνεται από την έκδοση του χάρτη του Χάττ-ι-Χουμαγιούν, καθώς και από την οικονομική χειραφέτηση της αστικής τάξης της διασποράς¹⁷, η οποία συντρέχει ηθικά και υλικά την τεράστια αυτή προσπάθεια¹⁸.

Το θεσμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης αυτής διαμορφώνεται ουσιαστικά από το Πατριαρχείο με την ψήφιση στα 1860 των «Γενικών Κανονισμών περί διευθετήσεως των εκκλησιαστικών και εθνικών πραγμάτων των ορθοδόξων Χριστιανών, υπηκόων της Α. Μεγαλειότητος του Σουλτάνου»¹⁹ και με την έκδοση του «Θεμελιώδους Κανονισμού της εκλογής καθηκόντων των εν τω κλίματι του Οικουμενικού Θρόνου ενοριακών, κοινοτικών και επαρχιακών αρχών»²⁰ στα 1902.

Κάτω από την επίδραση των διατάξεων αυτών ως παράγοντες που προσδιορίζουν την εκπαιδευτική διαδικασία μπορούν να οριστούν οι εξής:

Η εποπτεία του Πατριαρχείου εκπληρώνεται με δύο σώματα, τη Σύνοδο των Μητροπολιτών και το Διαιρέτης Μικτό Συμβούλιο. Σε επίπεδο επαρχίας²¹ η εκπαίδευση κατευθύνεται από τα Μικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια και τις Εκπαιδευτικές Επιτροπές.

Σε επίπεδο Κοινότητας εκπαιδευτικές αρμοδιότητες έχει ο Μητροπολίτης και η Εφορεία.

Όπως προαναφέρθηκε, το Πατριαρχείο κατευθύνει την εκπαίδευση με δύο σώματα, τη Σύνοδο των Μητροπολιτών και το Διαιρέτης Μικτό Συμβούλιο²². «Η Σύνοδος των Μητροπολιτών αποτελείται από 12 Μητροπολίτες, τελεί υπό την προεδρία του Οικουμενικού Πατριάρχη και θεωρείται η πνευματική αρχή όλων των υπό τον Οικουμενικό Πατριάρχη διατελούντων Χριστιανικών λαών»²³. Οι καθαρά εκπαιδευτικές αρμοδιότητες της Συνόδου των Μητροπολιτών, όπως αυτές ορίζονται στους Γενικούς Κανονισμούς, μπορούν να ομαδοποιηθούν ως εξής:

*loquique, Παρίσι 1919, Douglas Dakin, *The unification of Greece*, Λονδίνο 1972, V. Berard, ὁ.π., και K. Τσουκαλάς, ὁ.π., σσ. 454-480.*

17. K. Τσουκαλάς, ὁ.π., σ. 454.

18. K. Τσουκαλάς, ὁ.π., σσ. 486-489.

19. Γενικοί Κανονισμοί εις X. Παπαστάθη, ὁ.π., σσ. 78-111.

20. Θεμελιώδης Κανονισμός εις X. Παπαστάθη, ὁ.π., σσ. 132-147.

21. Η επαρχία είναι εδώ το βιλαέτι, διοικητική μονάδα μεγαλύτερη από τον καζά. Ένα βιλαέτι αποτελείται από πολλούς καζάδες (Στ. Παπαδόπουλος, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της τουρκοχρονιάς*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 4. Η Μακεδονία από το 1880-1890 διαμερίζεται διοικητικά στα βιλαέτια Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου, Κρουσόβουν και στο σαντζάκι των Σερβίων (βλ. K. Βακαλόπουλος, *Νεότερη Ιστορία της Μακεδονίας 1830-1912*, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 85-86).

22. Γενικοί κανονισμοί εις X. Παπαστάθη, ὁ.π., σσ. 78-111.

23. Περί του τρόπου σχηματισμού της Συνόδου των Μητροπολιτών εις X. Παπαστάθη, ὁ.π., σ. 91 κ.ε.

1. Η πρόνοια για ομοιόμορφη διδασκαλία σε όλα τα επαρχιακά και ενοριακά σχολεία²⁴.

2. Η φροντίδα για την επιλογή των σχολικών εγχειριδίων, τα οποία χρησιμοποιούνται στα σχολεία του υπόδουλου ελληνισμού μόνο αν εγκριθούν από τη Σύνοδο των Μητροπολιτών²⁵.

3. Η οργάνωση της φιλανθρωπίας. Η μέριμνα αυτή της Συνόδου των Μητροπολιτών σχετίζεται με την ίδρυση παρθεναγωγείου, ορφανοτροφείου, νοσοκομείων²⁶.

Εκπαιδευτικές αρμοδιότητες ανατίθενται σύμφωνα με τους Γενικούς Κανονισμούς και στο Διαρκές Μικτό Συμβούλιο, το οποίο αποτελείται από 4 μέλη της Συνόδου των Μητροπολιτών και από 8 λαϊκούς, εκλεγμένους από τις ενορίες της Κωνσταντινούπολης. Οι αρμοδιότητες του Διαρκούς Μικτού Συμβουλίου είναι οικονομικές-διαχειριστικές²⁷. Ο προϋπολογισμός των δαπανών για την εκπαίδευση και η διαχείριση των οικονομικών πόρων του Πατριαρχείου²⁸, έτσι ώστε να ευοδωθεί η εκπαιδευτική προσπάθεια, εγγράφονται στα καθήκοντα του Διαρκούς Μικτού Συμβουλίου. Αποτελεί αντικείμενο διεργεύνησης, μια και δεν αποσαφηνίζεται στους Γενικούς Κανονισμούς, κατά πόσον ένα μέρος από τις εξελεγκτικές αυτές αρμοδιότητες εκχωρούνται σε φρογείς επιφορτισμένους με τον έλεγχο της εκπαιδευτικής λειτουργίας σε επίπεδο επαρχίας ή κοινότητας.

Οι αρμοδιότητες των επαρχιακών οργάνων συνιστούν μια ακόμα παράμετρο του θεσμικού πλαισίου της κοινοτικής εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τις διατάξεις του Θεμελιώδους Κανονισμού²⁹ συγκεκριμένες εκπαιδευτικές λειτουργίες αναλαμβάνουν τα Μικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια και οι Εκπαιδευτικές Επιτροπές που συγκροτούνται στις πρωτεύουσες των βιλαετίων και τελούν υπό την αιγίδα του μητροπολίτη, του οποίου η έδρα βρίσκεται σε πρω-

24. Περί του τρόπου σχηματισμού της Συνόδου των Μητροπολιτών εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σσ. 91-98, ή πρόνοια περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔθνικῶν κοινωφελῶν καταστημάτων ... τῆς ἐν Φαναρίῳ Ἐθνικῆς Σχολῆς, τῶν ἐπαρχιακῶν καὶ ἐνοριακῶν σχολείων, ἐν οἷς ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ γίνεται ὁμοιόμορφος.

25. Γενικός Κανονισμός της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Κρουσόβου 1907 και 1912 εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σσ. 266-278 και 278-294. Επίσης Κανονισμός Καβάλας εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σσ. 304-312 και 319-324.

26. Περί του τρόπου σχηματισμού της Συνόδου των Μητροπολιτών εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σσ. 91-98.

27. Περί σχηματισμού του Διαρκούς Μικτού Συμβουλίου εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σσ. 98-102.

28. Δεν αποσαφηνίζεται στους Γενικούς Κανονισμούς αν το Διαρκές Μικτό Συμβούλιο ελέγχει και διαχειρίζεται όλα τα οικονομικά του Πατριαρχείου ή μόνο τα οικονομικά των σχολείων.

29. Θεμελιώδης Κανονισμός εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σσ. 132-147.

τεύουσα επαρχίας. Τα Μικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια είναι 8μελή, εκλέγονται κάθε οκτώ χρόνια και εποπτεύουν τις σχολές, ελέγχουν τη διαχείριση των εφόρων, ενώ παράλληλα διαχειρίζονται με τη σειρά τους κάθε επαρχιακή περιουσία. Στα Μικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια αποφασίζουν ποιες δαπάνες είναι αναγκαίες και ποιες έχουν προτεραιότητα³⁰. Οι Εκπαιδευτικές Επιτροπές εκλέγονται από τα Μικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια και κάθε χρόνο ανανεώνονται τα μισά από τα μέλη τους. Έργο των Επιτροπών είναι η εποπτεία και ο έλεγχος της λειτουργίας των σχολείων της επαρχίας. Στα καθήκοντά τους συμπεριλαμβάνεται η επικύρωση των προγραμμάτων και των διορισμών των δασκάλων και η παρακολούθηση της εργασίας των σχολείων³¹ στα πλαίσια της επαρχίας.

Η συγκρότηση των δύο επαρχιακών σωμάτων, τα οποία συμπράττουν στον προσδιορισμό των κατευθύνσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής, έχει ουσιαστικές επιπτώσεις. Συνεπάγεται τη συγκέντρωση των εξουσιών αναφορικά με τα ζητήματα της εκπαίδευσης στα χέρια των μητροπολιτών, οι οποίοι εδρεύουν στις πρωτεύουσες των επαρχιών. Αυτοί προεδρεύουν στα Μικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια και από αυτούς συγκαλείται η Εκπαιδευτική Επιτροπή, ενώ αποδυναμώνεται ο ρόλος των μητροπολιτών, οι οποίοι έχουν τις έδρες τους σε μικρότερες πόλεις των επαρχιών. Οι τελευταίοι ως παραγόντες της κοινοτικής αυτοδιοίκησης υποχρεώνονται να λογοδοτούν για τις όποιες εκπαιδευτικές τους πρωτοβουλίες. Τέλος, οι εκπαιδευτικές αρμοδιότητες της κοινότητας, οι οποίες καταγράφονται στους κοινοτικούς κανονισμούς, ολοκληρώνονται αυτό που ορίσαμε ως θεσμικό πλαίσιο της κοινοτικής εκπαίδευσης. Η εξελικτική πορεία του θεσμού της κοινότητας έχει ως αφετηρία της την καθιέρωση ενός ορισμένου (δημοσιονομικού) συστήματος, εκείνου της «κατ' αποκοπήν καταβόλης των φόρων»³², συστήματος το οποίο γενικεύεται την περίοδο του Τανζιμάτ³³. Με την εφαρμογή του (φροντολογικού) συστήματος το κράτος ορίζει το σύνολο των χρημάτων που πρέπει να καταβληθεί από τους κατοίκους μιας περιοχής και όχι από τους κατοίκους μιας μικρότερης φροντολογικής μονάδας όπως η κοινότητα. Έτσι η εκμίσθωση των φόρων γενι-

30. Θεμελιώδης Κανονισμός εις Χ. Παπαστάθη, δ.π., σ. 132. Η διατύπωση είναι η εξής: ἐποπτεύοντι τὰς σχολὰς καὶ τὰ εὐαγὴ καθιδρύματα, τὰς διαχειρίσεις τῶν Ἐφορειῶν ἀντὸν καὶ τῶν Ἐπιτρόπων τῶν ναῶν καὶ διαχειρίζονται πᾶσαν ἐπαρχιακὴν ἡ κοινοτικὴν περιουσίαν ἔχονταν τὰς προτάσεις τῶν ἐξελεγκτῶν πασῶν τῶν ἀρχῶν ὡς καὶ τοὺς προϋπολογισμοὺς τῶν κοινοτικῶν τοιούτων.

31. Θεμελιώδης Κανονισμός εις Χ. Παπαστάθη, δ.π. Η διατύπωση είναι: Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀντὴ ἐποπτεύει καὶ ἐπιβλέπει τὴν πνευματικὴν πρόσωπον δὲ τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῶν κειμένων ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ ἐκλέγοντος αὐτὴν Μ. Ἐκκλησιαστικὸν Συμβούλιον.

32. Ι. Γιαννόπουλος, «Οι Οθωμανικές μεταρρυθμίσεις», *Ιστορία του Ελληνικού Εθνους*, Αθήνα 1975, τ. ΙΑ, σ. 136.

33. Ι. Γιαννόπουλος, δ.π., σ. 136.

κεύεται, οι δημιόδιες πρόσοδοι μεταβάλλονται σε χώρο προνομιακής επένδυσης κεφαλαίων για ορισμένους, ενώ η κοινότητα υποχρεώνεται ως σύνολο να καταβάλλει το χρηματικό ποσό που της αναλογεί. Είναι επόμενο λοιπόν να επωμιστεί η κοινότητα αρμοδιότητες οι οποίες είναι κατ' αρχήν δημοσιονομικές και έπειτα, καθώς ο θεσμός εξελίσσεται, εκπαιδευτικές, νομοθετικές, δικαιοστικές³⁴.

Οι αρμοδιότητες αυτές περιέχονται στα χέρια μιας προυχοντικής ηγεσίας, συγκροτούμενης σε σώμα μετά από τη σύγκληση γενικής συνέλευσης, η οποία προβαίνει σ' ένα σαφή καταμερισμό αρμοδιοτήτων, σύμφωνα με όσα προβλέπονται τόσο από το Θεμελιώδη Κανονισμό, όσο και από τις διατάξεις των διασωθέντων κοινοτικών κανονισμών³⁵. Οι τελευταίοι εξακολουθούν να εκδίδονται και μετά το 1902, παρά τον ορισμό του Θεμελιώδους Κανονισμού και παρουσιάζουν, παρά τις όποιες ομοιότητες, σημαντικές διαφορές και μεταξύ τους³⁶ και με το πλαίσιο που οριθετείται από το Θεμελιώδη Κανονισμό. Ο τελευταίος σύμφωνα με τη βούληση του νομοθέτη του στόχευε στη διαμόρφωση ενός ομοιόμορφου κανονισμού³⁷. Παρ' όλα αυτά η αντίφαση είναι

34. Γ. Κοντογιώργη, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση, οι ελληνικές κοινότητες της Τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1982, σ. 425.

35. Θεμελιώδης Κανονισμός εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 394. Η αναφορά στα διαφοροποιημένα καθήκοντα της Εφορείας και της Δημογεροντίας είναι σαφής και καθολική, αφού υπάρχει απαριθμητη των καθηκόντων της Εφορείας και της Δημογεροντίας.

36. Παράλληλα οι Κοινοτικοί Κανονισμοί τους οποίους μελέτησα είναι:

Θεσπαλονίκης 1886, Θεσπαλονίκης 1904, Βιτωλίων 1896, Μοναστηρίου 1905, Ασβεστοχώριου 1906, Τυρνόβου 1901, Βερροίας 1892, Βερροίας 1903, Ναούνης 1912, Κρουσόβου 1907, Κρουσόβου 1912, Σιατίστης 1902, Καβάλας 1899, Καβάλας 1907, Βοδενών 1885, Βοδενών 1911, Κορυτάς 1876, Κοζάνης 1895, Κοζάνης 1911, Πελαγονίας 1911, εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σα. 147-394, καθώς και Δ. Λουκίδου Μανιόδου, «Ο Κανονισμός της Ελλ. Ορθ. Κοινότητας Μοναστηρίου 1896», *Βαλκανικά Σύμπεικτα Δ* (1981) 117-133.

Στους κανονισμούς που προαναγράφηκαν η διαδικασία επιλογής των μελών της Εφορείας, ο αριθμός τους και ο χρόνος της θητείας τους καθώς και το είδος της σχέσης Εφορείας-Αντιπροσωπείας εμφανίζουν πολλές παραλλαγές, π.χ. στον Κανονισμό Θεσπαλονίκης 1904 (Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 171), η Εφορεία υποβάλλει τον προϋπολογισμό στην Αντιπροσωπεία και λογοδοτεί για την οικονομική διαχείριση, ενώ στον Κανονισμό Βιτωλίων 1896 (εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 227) η Εφορεία είναι ανεξάρτητη. Επιπλέον σε ορισμένους Κοινοτικούς Κανονισμούς εμφανίζονται ορισμοί αναφορικά με τα προσόντα του εκπαιδευτικού προσωπικού, (Κανονισμός Βιτωλίων 1896, εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 187, και Κανονισμός Βερροίας, εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 227) ή καταγράφεται με έμφαση η υποχρέωση υποβολής του προϋπολογισμού για έγκριση (Κανονισμός Βοδενών 1891, εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 337) ή προσδιορίζεται η αναγκαιότητα επικύρωσης των διδακτικών εγχειριδίων από το Πατριαρχείο, το οποίο και ορίζει τα πλαίσια και ελέγχει τις επιλογές, οι οποίες επιβάλλεται να εντάσσονται μέσα σ' αυτά τα πλαίσια (Γενικός Κανονισμός Κρουσόβου 1907 και 1912, εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 277).

37. Θεμελιώδης Κανονισμός εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σσ. 132-147. Ο Κανονισμός φιλοδοξήση να υπαγάγει σ' ένα καθολικά αποδεκτό πρότυπο τους Κανονισμούς των Χριστιανών Κοινότητων και να τυποποιήσει σε προσδιορισμένα πλαίσια την εκλογή των Ενοριακών, Κοινοτικών και Επαρχιακών Αρχών. Το σχέδιο αναγεί στην πράξη το νόμο περί συστάσεως Νομαρχιών (εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σσ. 43-50), ο οποίος εκδόθηκε από την Πύλη στα 1864 και αναφέ-

φαινομενική. Ο Θεμελιώδης Κανονισμός δεν αναίρεσε τις επί μέρους ιδιαιτερούτητες ούτε απέκλεισε τις μεταβολές³⁸ επιχείρησης όμως και πέτυχε να διαμορφώσει ένα περίγραμμα με ορισμένες βασικές λειτουργίες και καθορισμένους προσανατολισμούς, στο οποίο μπορούσε να λειτουργήσει ο κοινοτικός θεσμός και να εκπληρώσει τις δημοσιονομικές, διοικητικές ή εκπαιδευτικές του αρμοδιότητες. Οι εκπαιδευτικές μάλιστα αρμοδιότητες θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικές τόσο από το Θεμελιώδη Κανονισμό, όσο και από τους επί μέρους κοινοτικούς κανονισμούς.

Στα κοινοτικά πλαίσια, το βάρος των εκπαιδευτικών λειτουργιών αναλαμβάνουν σύμφωνα με τα υπάρχοντα δεδομένα δύο φορείς: η Μητρόπολη και η Εφορεία. Οι δύο φορείς εμφανίζονται να συλλειτουργούν και να λαμβάνουν αποφάσεις εμφρονύμενοι από τις ίδιες επιλογές, εκείνες της εθνικής εκπαιδευτικής προσπάθειας και της ύπαρξης συλλογικών στόχων που αποβλέπουν στην περιφρούρηση της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι κυριότερες εκπαιδευτικές λειτουργίες που οι φορείς αυτοί επιτελούν είναι η διαχείριση της περιουσίας των σχολείων της κοινότητας και οι προσλήψεις των δασκάλων³⁹. Οι προσλήψεις βέβαια αυτές δε γίνονται ανεξέλεγκτα, αφού ελέγχονται από τις Εκπαιδευτικές Επιτροπές που εδρεύουν στην πρωτεύουσα της επαρχίας, όπως δεν αποφασίζονται αυθαίρετα τα της μισθοδοσίας των δασκάλων⁴⁰, μια και προτάσεις για το θέμα αυτό⁴¹ υποβάλλονται από τα Μικτά Εκκλησιαστικά Συμβούλια ή και το Διαρκές Μικτό Συμβούλιο⁴². Ακόμια οι δύο κοινοτικοί παράγοντες της εκπαιδευτικής διαδικασίας ελέγχουν την τήρηση των προγραμμάτων, ενώ αρμοδιότητες αναφορικά με τα αναλυτικά προγράμματα έχουν τόσο οι Εκπαιδευτικές Επιτροπές, όσο και η Σύνοδος των Μητροπολιτών. Στα καθήκοντά τους συμπεριλαμβάνονται ακόμα οι επισκέψεις στα σχολεία, η επιθεώρηση των δασκάλων⁴³, η επισκευή των κοινοτι-

ρεται σε θέματα επιλογής διοικητικών οργάνων.

38. Όλοι οι Κοινοτικοί Κανονισμοί έχουν κάποια βασικά σημεία, αναφέρονται στην εκλογή της Αντιπροσωπείας, στις αρμοδιότητες της Εφορείας, στη διαδικασία συγχώνησης Γενικών Συνελεύσεων. Το σχήμα αυτό υπάρχει και στο Θεμελιώδη Κανονισμό. Παρ' όλα αυτά οι Κοινοτικοί Κανονισμοί έχουν διαφορές και μεταξύ τους και με το Θεμελιώδη Κανονισμό σε λιγότερο καθοριστικά για την προείδοπο της εκπαίδευσης ζητήματα: π.χ. σε άλλους Κοινοτικούς Κανονισμούς η Εφορεία λογισδοτεί για την οικονομική της διαχείριση στην Αντιπροσωπεία, ενώ σε άλλους δεν υπάρχει λεξάρτηση από την Αντιπροσωπεία στο επίπεδο αυτό.

39. Κανονισμός της Ορθοδόξου Ελληνικής Κοινότητος της πόλεως Βερροίας (1892), εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σ. 219.

40. Κανονισμός της Ορθοδόξου Ελληνικής Κοινότητος της πόλεως Βοδενών (1892), εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σ. 328.

41. Κανονισμός της Ορθοδόξου Ελληνικής Κοινότητας Κρουσόβου, εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σ. 275.

42. Κανονισμός της Ορθοδόξου Ελληνικής Κοινότητος Βερροίας (1903), εις Χ. Παπαστάθη, ὥ.π., σ. 228, όπου ως έργο της Εφορείας ορίζεται η επιθεώρηση των σχολείων.

43. Εκείνο που είναι οπωσδήποτε προβληματικό είναι η αδυναμία μας να προσδιορίσουμε

κών απηρίων, η πρόνοια για το εποπτικό υλικό⁴⁴, η συμμετοχή στις εξετάσεις των σχολείων και ο καθορισμός της ημερομηνίας τέλεσής τους⁴⁵, η επιβολή ποινών σε μαθητές που παραβιάζουν τους σχολικούς κανονισμούς⁴⁶.

Την περίοδο κατά την οποία αναπτύσσεται ο σχολικός θεσμός των Ελλήνων στη Μακεδονία, η ατμόσφαιρα είναι ιδιαίτερα φροτισμένη από την αντιπαράθεση του ελληνικού στοιχείου με τους Βούλγαρους, Σέρβους και Ρουμάνους⁴⁷.

Ο προσδιορισμός των ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων στην περιοχή της Μακεδονίας σχετίζεται με την αναγνωρισμένη σήμερα θεωρία των ζωνών, στις οποίες κατανέμεται ο χριστιανικός πληθυσμός της Μακεδονίας⁴⁸. Η νότια ζώνη, κατοικούμενη από ελληνόφωνους, περιλαμβάνεται στις ελληνικές διεκδικήσεις, ενώ η βόρεια, κατοικούμενη από πληθυσμό ο οποίος εμφορείται από τη βουλγαρική εθνική ιδέα, θεωρείται απολεσθείσα για τον ελληνισμό⁴⁹. Οι αμφισβητήσεις εγείρονται προκειμένου για τη μεσαία ζώνη, η οποία κατοικείται από σλαβόφωνους, ελληνόφωνους και βλαχόφωνους και η οποία συμπεριλαμβάνεται στις διεκδικήσεις τόσο της Ελλάδας, όσο και της Βουλγαρίας και της Σερβίας⁵⁰. Αποτυγχάνοντας το ελληνικό κράτος στην προσπάθειά του να βρει ξένους υποστηρικτές για να προβάλλει τις διεκδικήσεις του στη Μακεδονία⁵¹, αφομοιώνει το δόγμα της ακεραιότητας της οθωμανικής αυτοκρατορίας, το οποίο έχουν προ πολλού ενστερνιστεί οι ομογενείς⁵².

Επωφελούμενο λοιπόν το ελληνικό βασίλειο από την περίοδο του Τανζιμάτ επιχειρεί τη διείσδυσή του στη Μακεδονία με τη διάδοση της ελληνικής

με σαφήνεια τις αρμοδιότητες του κάθε οργάνου ξεχωριστά. Δυσκολίες παρουσιάζει και ο καθορισμός των σχέσεων ανάμεσα στους φορείς (Πατριαρχείο-επαρχία-κοινότητα). Επειδή λοιπόν οι πηγές μας, αντές που καθορίζουν το θεσμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης αυτής της περιόδου, δεν είναι ιδιαίτερα περιγραφικές, προτυπήσαμε να περιγράψουμε εκείνες τις εκπαιδευτικές αρμοδιότητες που αποδίδονται με σαφήνεια.

44. Κανονισμός της εν Θεσσαλονίκη Ορθοδόξου Ελληνικής Κοινότητος 1886, εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 152. Στα καθήκοντα της Εφορείας συμπεριλαμβάνεται σύμφωνα με τον κανονισμό η πρόνοια για το εποπτικό υλικό.

45. Κανονισμός της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Βοδενών (1911), εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 337. Μνεία για τη συμμετοχή της Εφορείας στις εξετάσεις γίνεται από τον κανονισμό των Βοδενών.

46. Κανονισμός της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Ναούσης 1912, εις Χ. Παπαστάθη, ό.π., σ. 258. Εδώ υπάρχει σαφής αναφορά στον πειθαρχικό χώρο της Εφορείας.

47. K. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 189, και N. Σβορώνος, ό.π., σ. 108.

48. Evangelos Kofos, «Dilemma and orientations of Greek policy in Macedonia 1878-1886», *Balkan Studies* 21 (1980) 48-49.

49. Evangelos Kofos, ό.π., σ. 48.

50. Evangelos Kofos, ό.π., σ. 49.

51. Evangelos Kofos, ό.π., σ. 50.

52. Έλλη Σκοπετέα, *To πρότυπο Βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα. Οψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Αθήνα 1988, σ. 312.

εκπαίδευσης⁵³. Μια τέτοια προσπάθεια θα αυξήσει τα ερείσματα στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την εδαφική διανομή της Μακεδονίας⁵⁴, μια που η παιδεία παράλληλα με τη θρησκευτική ομολογία και τη γλώσσα θεωρείται παράγοντας προσδιοριστικός της εθνικής ταυτότητας του πληθυσμού⁵⁵.

Εμφορούμενο λοιπόν το ελληνικό κράτος από τέτοιες ιδέες αναθέτει στα 1869 τον εκπαιδευτικό τομέα των οθωμανικών περιοχών Θράκης, Μακεδονίας, Ήπειρου και Αλβανίας στο «Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων»⁵⁶.

Στο διοργανισμό του Συλλόγου αναφέρεται ως σκοπός η σύσταση σχολείων αρρένων και θηλέων, η εισαγωγή και η διάδοση χρήσιμων συγγραμμάτων και άλλων πρόσφρον μέσων⁵⁷.

Ο Σύλλογος είναι αυτοτελές ιδιωτικό σωματείο χρηματοδοτούμενο από ομογενείς⁵⁸ και από το Υπουργείο Εξωτερικών⁵⁹. Το Υπουργείο αναγνωρίζει το Σύλλογο ως φορέα που θα συντελέσει στην ειρηνική διάδοση των ελληνικών γραμμάτων⁶⁰, στέλνει συστατική εγκύρωλι στις προξενικές αρχές για την εξασφάλιση της συνδρομής τους στην εκπλήρωση των σκοπών του Συλλόγου⁶¹ και συμβουλεύει τις ελληνικές κοινότητες της Δύσης μέσω εγκυλίων προς τα ελληνικά προξενεία να συσπειρωθούν γύρω από το Σύλλογο⁶². Ο

53. Γλυκερία-Σοφία Βούρη, *Η ελληνική εκπαίδευση στο σαντζάκι Μοναστηρίου 1870-1904 (η εθνική διάσταση)*, Ιωάννινα 1988, σ. 184.

54. Evangelos Kofos, ὥ.π., σ. 52.

55. Έλλη Σκοπετέα, ὥ.π., σσ. 95-158, όπου γίνεται αναφορά στη γλώσσα, τη θρησκεία και την παιδεία ως προσδιοριστικών στοιχείων της εθνικής ταυτότητας.

56. Evangelos Kofos, ὥ.π., σ. 52 και Γλυκερία-Σοφία Βούρη, ὥ.π., σ. 214.

57. «Η δράσης του Συλλόγου κατά την εκατονταετίαν 1869-1969», εκδ. Σύλλογος προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων, Αθήνα 1970, διοργανισμός του προς διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων Συλλόγου, σσ. 55-57.

58. Διοργανισμός του προς διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων Συλλόγου, ὥ.π., σσ. 55-57.

59. Για τις σχέσεις του Συλλόγου με το Υπουργείο Εξωτερικών βλ. «έγγραφο των Υπουργείου Εξωτερικών προς τον Σύλλογο και προς τα προξενεία Ανατολής, καθώς και εγκυλίων του επί των Εξωτερικών Υπουργείου», τα οποία περιέχονται στον τόμο «Η δράσης του Συλλόγου», σσ. 68-83.

60. Βλ. Βασίλειον της Ελλάδος. Το Υπουργείον των Εσωτερικών εν Αθήναις τη 9η Μαΐου 1869 «πέποιθα Κύριε διτι ό προκείμενος Σύλλογος σπουδαίαν θέλει έξασκήσει έπιρροήν επί τῆς κοινωνικῆς ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ». Ο Υπουργός Θ. Ζαΐμης, εις τον τόμο *Η δράσης του Συλλόγου*, σσ. 58-59.

61. Βλ. έγγραφο Υπουργείου Εξωτερικών Αρ. Πρωτ. 3821 22/8/1871, όπου ο υπουργός Α. Κονιουνδούρος απευθυνόμενος προς τους προξενούς της Ανατολής γράφει: «ἔχοντες δέ προ δόγματαν διτι ό Σύλλογος οὗτος ἵκανά ἡδη πράξας ... σᾶς παρακαλοῦμεν νά καταστήσετε δῖσον τὸ δυνατὸν κοινά τά κατά τὸν Σύλλογον τοῦτον παρά τοῖς διναμένοις καὶ βουλομένοις νά συμπράξωσι ... εις τὸ δῆλως ἔθνικον τοῦτο ἔχον.

62. «Έγκυλοι τοιν επί των Εξωτερικών Υπουργείου προς τονες εν Λύσει προξενούς αρ. πρ. 10220», Αθήνα 30/12/1870, όπου αναγράφονται τα εξής: ἀλλ' οὐχ ἡπτον παρίσταται σήμερον δυστυχῶς ἀνάγκη ἐπιστασίας τινὸς ώς πρός τε τὴν ἔθνικὴν παίδευσιν και τὴν πατρίδα ἐν γένει ... ἐπειδὴ δέ ό ἐνταῦθα πρό τινων ἐτῶν συστάς Σύλλογος πρός διάδοσιν τῶν ἔλληνικῶν γραμμά-

Σύλλογος αναλαμβάνει σύμφωνα με εγκύλιο του Υπουργείου Εξωτερικών προς τα ελληνικά προξενεία και την προστασία των ελληνικών αρχαιοτήτων της Μακεδονίας⁶³. Τέλος, το Υπουργείο Εξωτερικών προτείνει τη σύσφιξη των σχέσεων των συλλόγων που ιδρύονται στη Μακεδονία με το «Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων»⁶⁴. Καρπός της συνεργασίας αυτής υπήρξε το Συνέδριο των Ελληνικών Συλλόγων, το οποίο έλαβε χώρα στην Αθήνα στα 1879⁶⁵, σ' αυτό αναπτύχθηκαν από τους εκπροσώπους του «Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων», παιδαγωγικοί προβληματισμοί, όπως «η ανάπτυξις κατάλληλου παιδαγωγικού συστήματος, εισαγέτεον εις όλας τας βαθμίδας χώριν της ηθικής διαπλάσεως της ελληνικής νεολαίας, διά το καλόν της πατρίδος»⁶⁶, ή έγιναν προτάσεις αναφορικά με τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας μέσα από τη σύσταση νηπιαγωγείων⁶⁷.

Από τη μεριά του ο Σύλλογος στα έγγραφα που έστειλε κατά καιρούς θεωρεί την εκπαίδευση αποσυνδεδεμένη από κάθε αίτημα απελευθέρωσης, άρα απομικρώνεται από το πνεύμα και τις αρχές του διαφωτισμού και προσανατολίζεται προς το δόγμα της ειρηνικής συνύπαρξης Ελλήνων-Οθωμανών στα πλαίσια μιας αυτοκρατορίας, στην οποία οι Έλληνες θα έχουν προνόμια⁶⁸. Οι ομογενειακές προτεραιότητες πρωτανεύουν στις επιλογές των σχολείων που χρηματοδοτούνται, ενώ ως στόχοι της χρηματοδότησης ορίζονται η ικανοποίηση των «εθνικών αναγκών», και των «συμφερόντων του ελ-

των έντολην ἔχει νὰ μεριμνᾶ περὶ τῶν ἔθνικῶν συμφερόντων ... διὰ ταῦτα σᾶς προσκαλοῦμεν νὰ συνεννοηθῆτε δι' ἡμῶν μετ' αὐτῷ ..., εἰς τὸν τόμον *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 73-75.

63. Βλ. «Υπουργείον Εξωτερικών, αρ. πρωτ. 3821, προς τους εν τη Ανατολή προξένους Εν Αθήναις 22/5/1871», όπου αναγράφονται τα εξής: Θέλετε δέ φροντίσει δύνας κατά τό δυνατόν, περιγράφανται, καταμετρῶνται καὶ ιχνογραφῶνται ὁσάκις εἶναι δυνατόν ἡ φωτογραφῶνται καὶ πέμπονται ἀντίτυπα αὐτῶν τῷ ἐνταῦθα πρός διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Συλλόγῳ. Περὶ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν θέλετε φροντίσει ν' ἀντιγράφωνται παλαιογραφικῶς ὁσάκις εἶναι δυνατόν, πάντοτε δέ νὰ χαρτοτυπῶνται καὶ νὰ πέμπωνται τὰ χαρτοτυπήματα τῷ αὐτῷ Συλλόγῳ.

64. Βλ. «Υπουργείον επί των Εξωτερικών αρ. 6863 επ. Εν Αθήναις 7/8/1871», όπου αναγράφονται: Οἱ σύλλογοι ούτοι εἰνίουσκόμενοι εἰς σχέσεις πρός ἀλλήλους καὶ πρός τὸν ἐν Αθήναις σύλλογον ὁδηγοῦντες καὶ ὁδηγούμενοι περὶ τὴν κατάλληλον χρῆσιν τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν εἴτε διαθέτοντες αὐτά ἀμέσως πρός ὃν ἐγκρίνωσι σκοπὸν εἴτε ἐμπιστευόμενοι τῷ ἔργῳ εἰς τὸν ἐν Αθήναις Σύλλογον δύσις ἔχει πλειοτέρα μέσα ἐνεργείας, θέλουσι καταστήσει σκοπιμωτέρας τὰς γενομένας ὑπὲ τῶν ἔθνικῶν συμφερόντων θυσίας ..., στὸν τόμον *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 83.

65. Βλ. «Πρωτικά της Α' Συνόδου του Συνεδρίου των Ελληνικών Συλλόγων, εν Αθήναις 1879», στον τόμο *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 84-92.

66. Βλ. «Περὶ ενισχύσεως της ηθικής παιδαγωγήσεως εν τοῖς ελληνικοῖς εκπαιδευτηρίοις» Προς τὸν ἐν Αθήναις Συνέδριον των Ελληνικών Συλλόγων Λέων Μελάς, στὸν τόμον *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 86-87.

67. Βλ. «Περὶ διαδόσεως των ελληνικών γραμμάτων παρὰ τοῖς ἔνενοφώνοις» «Προς τὸν ἐν Αθήναις Συνέδριον των Ελληνικών Συλλόγων», στὸν τόμον *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 87-89.

68. Έλλης Σκοπετέα, ὥ.π., σ. 312 κ.ε.

ληνισμού»⁶⁹.

Στη δράση του Συλλόγου αυτής της περιόδου περιλαμβάνεται αρχικά σύμφωνα με την ομολογία του προξένου Λογοθέτη η δωρεάν επίδοση κιβωτίων με βιβλία σε ελληνίζουσες κοινότητες, καθώς και σε κοινότητες όπου ο ελληνισμός υφίσταται διώξεις⁷⁰. Παράλληλα ο Σύλλογος προβληματίζεται για την ίδρυση διδασκαλείου⁷¹, για τον καταρτισμό των δασκάλων, για την αποστολή υποτρόφων⁷², για τη σύνταξη προγραμμάτων⁷³, για την αποστολή δασκάλων⁷⁴ στις διάφορες περιοχές.

Στη συλλογική έκθεση περιγραμένων, που επιχειρείται από το Σύλλογο στα 1879, μνημονεύεται η ίδρυση από το Σύλλογο Διδασκαλείου και προτύπου Δημοτικού Σχολείου με επικεφαλής το Χ. Παπαμάρκο στη Θεσσαλονίκη⁷⁵, η συντήρηση σχολείων σ' όλες τις περιοχές της Μακεδονίας⁷⁶, η συγγραφή και η έκδοση βιβλίων χρήσιμων για τη δημοτική εκπαίδευση⁷⁷, η αγορά και η διανομή στις κοινότητες και στα σχολεία διδακτικών, αναγνωστικών και εκκλησιαστικών⁷⁸ βιβλίων και η θέσπιση αγωνοθετημάτων για τη διδασκαλία και τη σπουδή της ελληνικής γλώσσας⁷⁹.

Στα 1883 ο Υπουργός Εξωτερικών Αλ. Κοντόσταυλος εκδήλωνε την πρόθεσή του να περιοριστούν οι αρμοδιότητες του Συλλόγου και να περιέλθουν στα χέρια των προξένων⁸⁰. Πρόκειται για τη μη ομολογούμενη διάθεση του

69. Ελλης Σκοπετέα, ὁ.π., σ. 318, όπου η διατύπωση: «Η δικτύωση του Συλλόγου έξω από την Ελλάδα ακολουθεί τις ομογενικές προτεραιότητες. Ενδιαφέρον εκδήλωνται για την εθνικά απειλούμενη Μακεδονία...».

70. Βλ. «Προξενείον Ελλάδος εν Μοναστηρίῳ αρ. 186 1/10/1870 προς το εν Αθήναις Υπουργείον Εξωτερικών», όπου διατυπώνονται τα εξής:... Παρά τοῦ πρός διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Συλλόγου ἐδόθη ἀπό τινός χρόνου νέα καὶ ζωηρὰ ἀνθησις εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Πλείστα κιβώτια πλήρη ὡφελίμων βιβλίων πεμπόμενα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Συλλόγου διανέμονται δι' ἐμοῦ δωρεάν εἰς διαφόρους Ἑλληνίζουσας Κοινότητας τῶν μερῶν τούτων..., στον τόμο *H δράσις του Συλλόγου*, σσ. 72-73.

71. Βλ. «Περὶ του εν Θεσσαλονίκῃ διδασκαλείου Προς την Επιτροπείαν του εν Αθήναις Συνεδρίου των Ελληνικών Συλλόγων» “Μ. Ρενιέρης” στον τόμο *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 89.

72. Βλ. Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων προς το Υπουργείο Εξωτερικών Εν Αθήναις 26/1/1871, όπου αναγράφονται τα εξής: ἀλλά καὶ περὶ ἀποστολῆς ὑποτρόφων πρός καταρτισμὸν ἀξίων διδασκάλων σκεπτόμεθα. *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 75.

73. Βλ. «Ἐγκύλιοι του επὶ τῶν Εξωτερικῶν Υπουργείου προς τους εν Δύσει προξένους αρ. πρ. 10220, Εν Αθήναις 30/12/1870», όπου πρόξενοι προσκαλούνται σε συνεννοήσεις με τον Σύλλογο περὶ συντάξεως προγραμμάτων, στον τόμο *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 74.

74. Εγκύλιοι στον τόμο *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 74.

75. «Πρακτικά της Α΄ Συνόδου του Συνεδρίου των Ελληνικών Συλλόγων εν Αθήναις 1879», «Ἐκθεσὶς των πεπραγμένων του εν Αθήναις προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων συλλόγου» στον τόμο *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 84.

76. *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 84-85.

77. *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 85.

78. *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 85.

79. *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 86.

80. Γλυκερία-Σοφία Βούρη, ὁ.π., σ. 216.

Υπουργείου να ασκήσει αμεσότερο έλεγχο στις εξωτερικές εθνικές υποθέσεις και να καθορίσει την οικονομική διαχείριση των εκπαιδευτικών πόρων⁸¹. Η κρίση όμως στις σχέσεις Υπουργείου-Συλλόγου εκδηλώνεται έντονα στα 1885 με την καθυστερημένη απόδοση του κυβερνητικού επιδόματος προς το Σύλλογο, γεγονός που είχε ως συνέπεια τη σπατάληση των εσόδων του Συλλόγου για την κάλυψη του ποσού και ως κορύφωση την παραίτηση του Συλλόγου από τη δράση του στη Μακεδονία στα 1887. Η ίδρυση της «Επιτροπής προς ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας»⁸², δεν οδήγησε παρά σε περικοπή των χρημάτων, τα οποία έπρεπε να διατεθούν για την εκπαίδευση στη Μακεδονία, ενώ ο απροκάλυπτος παρεμβατισμός του ελληνικού κράτους φαίνεται ότι αντιμετωπίστηκε με πνεύμα εχθρότητας και από το Πατριαρχείο⁸³.

Οι παροχές προς τις κοινότητες της Μακεδονίας είναι αισθητά μειωμένες την περίοδο 1887-1897⁸⁴, ενώ στα 1900 έχομε άνοδο του επιπέδου των επιχορηγήσεων, η οποία θα καμφθεί στα 1904 με την απαρχή του Μακεδονικού Αγώνα.

Στα 1910 το Υπουργείο Εξωτερικών αναθέτει την άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής του ελληνικού κράτους στην «Επιτροπή επί των ευαγών σκοπών»⁸⁵, η οποία και διαδέχεται την «Επιτροπή προς ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας».

Παράλληλα με τους φορείς αυτούς το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών ελέγχει συστηματικά την εκπαιδευτική διαδικασία οργανώνοντας ένα πυκνό δίκτυο συνεργατών και πρακτόρων, των οποίων η διασύνδεση με τα ελληνικά προξενεία Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου και αργότερα Ελασσόνας επιτρέπει τη δημιουργία μιας σαφούς εικόνας αναφορικά με τις επιτόπιες ανάγκες ή τα επιμέρους προβλήματα⁸⁶. Ο παρεμβατικός ρόλος του προξενείου δεν υπα-

81. Γλυκερία-Σοφία Βούρη, δ.π., σσ. 216-218.

82. Γλυκερία-Σοφία Βούρη, δ.π., σ. 218. Για το ίδιο θέμα ο Ε. Κοφός, δ.π., σ. 53. υποστηρίζει ότι ένας Σύλλογος ιδιωτών ήταν ανεπαρκής για ένα τόσο μεγάλο έφορο.

83. Γλυκερία-Σοφία Βούρη, δ.π., σ. 218. και Ε. Κοφός, δ.π., σ. 53.

84. Για το ύψος των επιχορηγήσεων του Συλλόγου βλέπε Γλυκερία-Σοφία Βούρη, δ.π., σ. 184 κ.ε.

85. Βλ. Ε. Μπελιά. «Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους προς τη Θράκη 1869-1910». Πρακτικά Συμποσίου «Η ιστορική αρχαιολογική και λαογραφική έρευνα για τη Θράκη», Θεσσαλονίκη 1988 σ. 263.

86. Για τη δράση των Ελλήνων προξενών βλ. ΑΥΕ, MMA*8/a/1, 1904 προξενείο Μοναστηρίου, ΑΥΕ MMA 8/a/3 (Ιανουάριος-Μάρτιος) 1905 προξενείο Μοναστηρίου, ΑΥΕ MMA 8/a/4 1905 προξενείο Μοναστηρίου (Μάιος-Οκτώβριος), ΑΥΕ MMA 8/a/4 1905 Διάφορα προξενεία Μοναστηρίου, ΑΥΕ MMA 8/a/4 1906 προξενείο Μοναστηρίου, ΑΥΕ MMA 8/a/4 1908 προξενείο Μοναστηρίου, ΑΥΕ MMA 8/a/1 1905 προξενείο Θεσσαλονίκης, ΑΥΕ MMA 8/a/2 ΑΑΚ/Β 1905 προξενείο Θεσσαλονίκης, ΑΥΕ MMA α/α/2 1906 προξενείο Θεσσαλονίκης, ΑΥΕ MMA 8/a/2 Ιανουάριος-Ιούνιος 1904 προξενείο Θεσσαλονίκης, ΑΥΕ MMA 8/a/3 (Ιούλιος-Δεκέμβριος) 1904 προξενείο Θεσσαλονίκης, ΑΑΚ/Στ, ΑΥΕ MMA 8/a/4 1907 προξενείο Θεσσαλο-

γορεύεται από ένα καθιερωμένο πλαίσιο επιτελικού σχεδίου και δε διέπεται από σαφώς οριοθετημένους κανονισμούς, παρά το γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις προτάθηκε η γενίκευση παρόμοιων κανονισμών-σχεδίων⁸⁷. Εποι, όπως άλλωστε είναι φυσικό, η αποτελεσματικότητα των προξενικών παρεμβάσεων εξαρτάται από παράγοντες, όπως ο δυναμισμός των κατά καιρούς προξένων, η στελέχωση του προξενείου με το αναγκαίο για τη συνωμοτική δράση προσωπικό ή το ύψος των επιχορηγήσεων των προξενείων από το ελληνικό κράτος⁸⁸.

Η έλλειψη ενός θεσμοθετημένου πλαισίου εκπαιδευτικών αρμοδιοτήτων ήταν παρεμβατικών δυνατοτήτων των Ελλήνων προξένων δε θα πρέπει να αποδοθεί ούτε στην έλλειψη διορατικότητας του ελληνικού κράτους ούτε αποκλειστικά και μόνο στη μικρόψυχη αντίδοση των Ελλήνων αρχιερέων, οι οποίοι έβλεπαν να διακυβεύονται με την επέκταση των εξουσιών των προξένων τα δικά τους προνόμια⁸⁹.

Γιατί όπως θα αποδειχτεί η δημιουργία νέων θεσμών, όπως αυτός του γενικού επιθεωρητού των ελληνικών σχολείων με το καθεστώς αρμοδιοτήτων που εκφράζεται στα προξενικά έγγραφα του έτους 1907⁹⁰, ο οποίος θα νομι-

νίκης (Ιανουάριος-Ιούνιος), ΑΥΕ MMA 8/a/4 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης (Ιούλιος-Δεκέμβριος). Ειδικότερα για τη δράση του ελληνικού προξενείου Ελασσόνος βλ. Γ. Αδάμου «Η Κοζάνη μέσα από τα ανέκδοτα αρχεία του ελληνικού προξενείου Ελασσόνος (1882-1912) Δυτικομακεδονικά Γράμματα Ε΄ Κοζάνη 1994, όπου και τα έγγραφα του προξενείου Ελασσόνος.

87. Βλ. Ελ. Μπελιά, «Ο κανονισμός εργασίας των προξενείων 1904-1908», *Μνημοσύνη* 11 (1988-1990) 366-425.

88. Βλ. ΑΥΕ MMA 8/a/4, 1906 προξενείο Μοναστηρίου. Ν. Ξυδάκης προς Υπουργό Εξωτερικών Α. Σκιουτές αρ1 λίαν απόρρητος 3293, Μοναστηρίου 8 Αυγούστου 1906 όπου αναγράφονται τα εξής «Αι έξω του εκπαιδευτικού προϋπολογισμού πραγματικά δαπάναι του προξενείου Μοναστηρίου ανήλιθον κατά τους έξι πρώτους μήνας του 1906 εις λίρας οθωμανικάς 15225 πλην των διανεμηθεισών εν Αθήναις λ. οθ. 8000».

89. Σοφία Βούρη, *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας Πολιτική εκπαίδευση 1875-1907*, Αθήνα 1994, σ. 275, όπου και σε αναφορά του προξενού Ν. Μπέτσου προς το Υπουργείο Εξωτερικών τονίζεται «η ολιγωρία προς τον εθνικόν αγώνα και την προάσπισιν των εθνικών συμφερόντων επεκτάθη παρά τους πλείστους Μητροπολίτας εις βαθμὸν επίφοβον...».

90. Ειδικά για τη νομιμοποίηση του νέου θεσμού στα πλαίσια πάντοτε του καθεστώτος των πατριωτικών προνομίων την περίοδο 1906-1907 βλ. στους φάκελλους ΑΥΕ MMA α/α/2 1906 προξενείο Θεσσαλονίκης και ΑΥΕ MMA 8/a/4 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης τα εξής: Μ. Ξανθόπουλος προς Γενικό προξενείο Θεσσαλονίκης αρ. 823, Κωνσταντινούπολη 2/11/1906, Α. Σ. Πεζάς προς το εν Θεσ. Γενικό προξενείο, αρ. εμπ. πρ. 5526, Υπ. Εξ. Τμήμα Α΄ Εμπιστ. Γραφειου 23/12/1906, ΑΥΕ Φ. Κοντογούνης προς ΥΠΕΞ, αρ. 99 Θεσσαλονίκη 4/2/1906, Εκθεση Επιθεωρητή Μποντινά προς ΥΠΕΞ, Θεσσαλονίκη 12/3/1907, Φ. Κοντογούρης προς ΥΠΕΞ αρ. εμπ. πρ. 94 Θεσσαλονίκη 21/3/1907, Λ. Κορομηλάς προς την εν Κωνσταντινούπολει Β. Πρεσβείαν αρ. εμπ. πρωτ. 314, Θεσσαλονίκη 22/5/1907, Λ. Κορομηλάς προς ΥΠΕΞ αρ. πρ. 317, 27/5/1907, Γρυπάρης, τηλεγράφημα προς Γ. προξενείο Θεσσαλονίκης FF 396, Κωνσταντινούπολης 7/20-6-1907, Φ. Κοντογούνης προς ΥΠΕΞ αρ. εμπ. πρ. 532, Θεσσαλονίκη 25/7/1907, Φ. Κοντογούνης προς ΥΠΕΞ, Θεσσαλονίκη 1/8/1907, Φ. Κοντογούνης προς ΥΠΕΞ αρ. εμ. πρ. 840, Θεσσαλονίκη 23/11/1907, Ι. Γρυπάρης προς ΥΠΕΞ αντίγραφον αρ. 838, Κωνσταντινούπολης 20/11/1907, Φ. Κοντο-

μιοποιούσε και θα συγκάλυπτε τη δράση του ελληνικού προξενείου, δεν έθετε σε αμφισβήτηση απλά το καθεστώς των πατριαρχικών προνομίων, αλλά έτεινε στη δημιουργία νέου θεσμικού καθεστώτος της εκπαίδευσης του υπόδουλου ελληνισμού με κύριο χαρακτηριστικό την εξάρτηση της εκπαίδευσης λειτουργίας από το προξενείο και κατ' επέκταση από το Ελληνικό Βασίλειο.

Η σκέψη για την καθιέρωση της Σχολικής Επιθεώρησης εμφανίζεται γύρω στα 1871 όπως αποδεικνύουν πρόσφατες προσεγγίσεις του αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών. Ως ιδιότητα ενός προσώπου με συγκεκριμένες αρμοδιότητες δε συμπεριλαμβάνεται στο Θεμελιώδη Κανονισμό και δεν αποδίδεται σε κανένα από τα μέλη των Εκπαιδευτικών Επιτροπών ή του διμελούς Μικτού Εκκλησιαστικού Συμβουλίου⁹¹. Περιγράφεται όμως σε εγκύκλιο του Υπουργείου Εξωτερικών προς τους εν τη Ανατολή προξένους της 22ας Μαΐου 1871⁹². Στην εγκύκλιο ο Υπουργός Α. Κουμουνδούρος συστήνει την εξεύρεση τρόπων για την επιθεώρηση των υφιστάμενων σχολείων προβάλλοντας ως κύρια αιτία για τη συγκρότηση του θεσμού την επίτευξη του ομοιόμορφου χαρακτήρα της διδασκαλίας, τη στήριξη των εκπαιδευτικών φορέων και την αναπλήρωση αόρατων πολλές φορές για το κέντρο ελλείψεων των σχολών. Πρόκειται για ένα θεσμό ο οποίος είναι δημιουργημα των πραγματικών αναγκών, των επιδράσεων του ελληνικού κράτους⁹³, αλλά οφείλεται και σε αντίστοιχα βουλγαρικά πρότυπα αυτής της περιόδου⁹⁴.

Παρά την πρόθεση όμως του υπουργού να λειτουργήσει ο νέος θεσμός, η ανάθεση της Επιθεώρησης σε πολλούς φορείς (νομαρχιακές επιτροπές, απε-

γούρης προς το εν Σέρραις προξενείον, αρ. εμπ. πρ. 856, Θεσπαλονίκη 1/12/1907.

91. Θεμελιώδης Κανονισμός, ὥ.π., σ. 132.

92. Εγκύρωλις Α. Κουμουνδούρου 22/5/1871, *H δράσις του Συλλόγου*, σ. 79, όπου τονίζεται ότι πρέπει να επιθεωρούνται τα υφιστάμενα σχολεία και η επιθεώρηση ανατίθεται στους μητροπολίτες.

93. Ο θεσμός του Γενικού Επιθεωρητή εισάγεται ήδη με το νόμο της 6/2/1834, προτείνεται στις 23/11/1878 από τον Υπουργό Παιδείας Αιγαεινό, ο οποίος υποβάλλει στη βουλή το νομοσχέδιο «περὶ επιθεωρήσεως των εν τω Βασιλείῳ δημοτικών σχολείων», υποβάλλεται επίσης στη Βουλή το Δεκέμβριο του 1889 από τον Θεοτόκη με ορισμένες διαφοροποιήσεις και θεσμοθετείται ως νόμος του κράτους στις 1 Ιανουαρίου 1896. Πρόκειται για το νόμο ΒΤΜΘ περὶ στοιχειώδους δημοτικής εκπαίδευσεως. Ο νόμος προβλέπει τη σύσταση Εποπτικού Συμβουλίου στην πρωτεύουσα κάθε νομού. Στα 1899 τα νομοσχέδια του Ενταξία επιχείρησαν να αντικαταστήσουν το αποκεντρωτικό σύστημα διοίκησης της δημοτικής εκπαίδευσης από το αντίστοιχο συγκεντρωτικό, τοποθετώντας το Εποπτικό Συμβούλιο επικεφαλής, αποτελούμενο από τον τμηματάρχη της δημοτικής εκπαίδευσης του Υπουργείου και από 4 μέλη. Ο θεσμός των Επιθεωρητών διευρύνθηκε, όταν οι Επιθεωρητές διαχωρίστηκαν σε νομαρχιακούς και ανώτερους Επιθεωρητές. Στη συνέχεια τα νομοσχέδια του Στάθη στα 1900 ανέθεταν τη διοίκηση της δημοτικής εκπαίδευσης στο εκπαιδευτικό συμβούλιο μέσης εκπαίδευσης, ενώ ο νόμος ΓΩΚ του 1911 ίδρυε κεντρικό Εποπτικό Συμβούλιο με γνωμοδοτικό έργο και πειθαρχική εξουσία (Χρ. Λέφας, ὥ.π., σσ. 282, 287, 294, 302, 303) και Α. Δημαράς *H μεταρρύθμιση* που δεν έγινε, τ. Β' Αθήνα 1986, σσ. 3 και 21).

94. Ελ. Μπελιά, *Κανονισμός*, σ. 386.

σταλμένοι των επιτροπών, μητροπολίτες, πρόξενοι) οδηγεί αναπόφευκτα σε αλληλοεπικάλυψη αρμοδιοτήτων και σε αναποτελεσματική λειτουργία του θεσμού.

Προς την κατεύθυνση της κάλυψης των ίδιων αναγκών κινείται και ο θεσμός του επόπτη, ο οποίος θα περιόδευε σ' όλο το βιλαετί και θα ενημέρωνε την προξενική αρχή για την κατάσταση των σχολών της επαρχίας⁹⁵ θεσμός, ο οποίος εγκαταλείπεται τελικά, γιατί συγκρούεται με το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της εκπαίδευσης του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού, το οποίο αναγνωρίζει στους μητροπολίτες το δικαίωμα της εποπτείας των ελληνικών σχολείων⁹⁶.

Η εγκατάλειψη όμως του συγκεκριμένου θεσμού του γενικού επόπτη, δε σημαίνει και παραμερισμό της ιδέας της Σχολικής Επιθεώρησης. Αποφασίζεται λοιπόν στα 1882, με πρόταση του προξένου Γ. Δοκού⁹⁷, η απόσπαση ειδικού κονδυλίου από τον ελληνικό κρατικό προϋπολογισμό για την αμοιβή της επιτρόπου θετητης εποπτικής εργασίας δασκάλων-υπαλλήλων του προξενείου Μοναστηρίου, οι οποίοι διορίστηκαν στα μεγαλύτερα κέντρα του βιλαετίου. Παράλληλα επιχορηγείται και ο διορισμός «ιεροχορόγκων» σε κάθε Μητρόπολη, για να μετριαστεί η ανεπαρκής άσκηση της σχολικής εποπτείας από τους κατά τόπους μητροπολίτες⁹⁸.

Στα 1892 μάλιστα η «Επιτροπή προς Ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας» τονίζει σε εγκύλιο της⁹⁹ ότι πρέπει να συγκαλούν οι πρόξενοι τους δασκάλους με σκοπό την καθοδήγησή τους από πρόσωπα, τα οποία προτίθεται να διορίσει. Είναι σίγουρο ότι το ζήτημα του διορισμού επιθεωρητών επανέρχεται ως προβληματισμός.

Ακολουθούν συγκεκριμένες προτάσεις των προξένων¹⁰⁰ για την εφαρμογή του θεσμού της Επιθεώρησης με στόχο την εφαρμογή της ενιαίας εκπαιδευτικής πολιτικής και του εθνικού φρονηματισμού¹⁰¹. Τα καθήκοντα των

95. Γλυκερία-Σοφία Βούρη, ὥ.π., σ. 303.

96. Βλ. σχετικά το κεφάλαιο «Εκκλησία και σχολικός θεσμός...», σσ. 53-57, αυτής της ανέδοτης διδακτορικής διατριψής της Σ. Ηλιάδου-Τάχου με τίτλο «Οι δομές της κοινωνικής εκπαίδευσης μέσης και στοιχειώδους στις εκκλησιαστικές επαρχίες Κοζάνης, Σισανίου, Καστοριάς και Μογλενών κατά την ύστερη Τουρκοκρατία (1856-1914)».

97. Γλυκερία-Σοφία Βούρη, ὥ.π., σ. 303, όπου και η αναφορά του προξένου Μοναστηρίου προς Υπουργείο Εξωτερικών αρ. 86/12-3-1882 και η συνημμένη απάντηση του γενικού προξένου Θεσσαλονίκης για τα μέτρα που αφορούσαν τη σχολική Επιθεώρηση αρ. 561/7-4-1882, καθώς και Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φάκελος 1882 Α' Αρχείο, Σύλλογος προς διάδοσιν. Πρόξενος Μοναστηρίου προς Σύλλογον προς διάδοσιν..... αρ. 569, Μοναστήρι 27-10-1882.

98. Γλυκερία-Σοφία Βούρη, ὥ.π., σ. 303.

99. Ε. Μπελιά, *Κανονισμός*, σ. 386.

100. Ε. Μπελιά, *Η εκπαιδευτική πολιτική*, σ. 258, όπου και η αναφορά στις προτάσεις Κ. Δημαρά, Ι. Δραγούμη και Στυλ. Γονατά. Βλ. ακόμα Ε. Μπελιά, *Κανονισμός*, σ. 386.

101. Ε. Μπελιά, *Κανονισμός*, ὥ.π.

επιθεωρητών δε θα περιορίζονται στο καθαρά εκπαιδευτικό τους έργο. Οι επιθεωρητές καλούνται να γίνουν «απόστολοι» της εθνικής ιδέας και πράκτορες πληροφοριών για τα προξενεία.

Η διοργάνωση ενός συστηματικού φορέα επιθεώρησης των ελληνικών σχολείων των υπόδουλων περιοχών υλοποιείται στα 1904¹⁰², με την επιλογή ως γενικού επιθεωρητή Θεσσαλονίκης του Δ. Σάρρου¹⁰³, ως επιθεωρητή Μοναστηρίου το Σεπτέμβριο του Αγοραστού¹⁰⁴ και τον Οκτώβριο του Παπαζαχαρίου¹⁰⁵, ενώ ως επιθεωρητής Καστοριάς φέρεται στα 1906 ο Νάλτσας¹⁰⁶. Στα 1906 γεν. επιθεωρητής διορίζεται ο Ευθ. Μπουντάνας.

Εκείνο που κυρίως παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η δημιουργία του νέου θεσμού, ο οποίος καθιερώνεται από το ελλαδικό κράτος, δεν αναγνωρίζεται αρχικά από την Πύλη, γιατί δεν καθίσταται δυνατόν να ενταχθεί, παρά τα αλεπάλληλα προξενικά διαβήματα¹⁰⁷, στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού.

Τα εμπόδια για μια νομιμοποίηση του θεσμού προέρχονται από πολλές κατευθύνσεις. Πρώτα απ' όλα μια αυθαίρετη τοποθέτηση γενικού επιθεωρητή προσέκρουε στον καθ' ύλη αρμόδιο επιθεωρητή των τουρκικών σχολείων, ο

102. Για την ακριβή υλοποίηση του θεσμού βλ. ΑΥΕ MMA 8/α/1 1904 προξενείο Μοναστηρίου Δ. Καλλέργης προς ΥΠΕΞ αρ. εμ. πρ. 1030, 99βρίου 1904, όπου και η αναφορά στον επιθεωρητή των σχολείων «Αγοραστό, ο οποίος με το πρόσχημα επιθεώρησης της Μοδεστείου Σχολής μεταβαίνει στο Πισοδέρι για να ανακαλύψει τα της ταφής του Μελά, αλλά και ΑΥΕ MMA 8/α/4 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης, έκθεση Επιθεωρητή Μπουντάνα προς ΥΠΕΞ. 12/3/1907, όπου αναγράφεται «ήδυνάμεθα και ἔπερπε πάντως ν' ἀποφύγωμεν μετά διετή λειτουργίαν τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν σχολείων» και, τέλος, Σ. Βούρη, ό.π., σ. 152 παραπομπή 13.

103. Σ. Βούρη, ό.π., σ. 152 παραπομπή 13.

104. ΑΥΕ MMA 8/α/1 1904 προξενείο Μοναστηρίου Δ. Καλλέργης προς ΥΠΕΞ. αρ. εμ. πρ. 1030 99βρίου 1904.

105. ΑΥΕ-Φαχ. 1904 Υπουργείο Εξωτ. προς Γενικό Πρόξενο Θεσσαλονίκης αρ. εμ. πρ. 2447, 17/7/1904 και ΑΥΕ MMA 8/α/4 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης, έκθεση επιθεωρητή Μπουντάνα προς ΥΠΕΞ. 12/3/1907, όπου και η κριτική στο έργο του Επιθεωρητή Παπαζαχαρίου.

106. ΑΥΕ MMA 8/α/4 1907, προξενείο Θεσσαλονίκης, έκθεση επιθεωρητή Μπουντάνα προς ΥΠΕΞ 12/3/1907, όπου αναφέρεται ότι «ὁ κ. Χρ. Φυλακτός ἀναμείνας ἐν Μοναστηρίῳ ἐπὶ ἔβδομαδας τινάς κατ' ἐντολὴν τοῦ προξένου τὸν εἰς Καστορίαν πρός ἐπιθεώρησιν τῶν σχολείων ἀποσταλέντα κ. Νάλτσαν» αλλά και ό.π., Α. Σ. Πεζάς Υπουργός προς το εν Θεσ. Γενικόν προξενείον αρ. εμπ. πρ. 5526 23/12/1906, όπου παρατίθεται αυτολέξι αναφορά του Προξενού Μοναστηρίου σύμφωνα με την οποία «εἰδίσκω τὸ ἐπ' ἔμοι ἀδικώτατον νὰ μισθοδοτεῖται τοιοῦτος ἀνήρ πάντη ἄχρηστος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἢν πράγματι ἔξακολουθεῖ κατά τὸ πλεῖστον συντρέχων ὁ κ. Νάλτσας». Αλλά και Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Μογλενών. Πρακτικά Εφορείας Άνθυμος 307βρίου 1905 συνεδρίασις Δ', όπου αναγράφεται «αναγνώσθησαν επιστολαί του επιθεωρητού των Σχολών Α. Νάλτσα».

107. Τα προξενικά διαβήματα γίνονται από το Λ. Κορομηλά (ΑΥΕ MMA 8/α/4, 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης, Λ. Κορομηλάς προς την εν Κωνσταντινουπόλει Β. Πρεσβείαν αρ. εμπ. πρωτ. 314, 22/5/1907) και Φ. Κοντογούη (ΑΥΕ MMA 8/α/4, 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης, αρ. εμπ. πρ. 840, 23/11/1907).

οποίος ασκούσε την από μέρους της Πύλης εποπτεία των σχολείων¹⁰⁸ και ο οποίος δήλωνε ότι αγνοούσε την ύπαρξη Επιθεωρήσεως των ελληνικών σχολείων¹⁰⁹. Η λύση που προτείνεται από το Λ. Κορομηλά στις 27 Μαΐου 1907 είναι να παρακαμφεί ο εξαρτημένος από το Υπουργείο Παιδείας της Τουρκίας επιθεωρητής και να λυθεί το θέμα σε περιφερειακό επίπεδο με την έγκριση του Χιλμή πασά¹¹⁰.

Το σημαντικότερο όμως εμπόδιο για την ένταξη του θεσμού του γενικού επιθεωρητή στο καθεστώς της εκπαίδευσης του υπόδουλου ελληνισμού προερχόταν από το συναρμόδιο Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης, καθώς και από τους αρμόδιους σε κοινοτικό επίπεδο φορείς, τους μητροπολίτες.

Σύμφωνα με τους νόμους του τουρκικού κράτους ένας πατριαρχικός διοικητής του γενικού επιθεωρητή είναι ο μόνος που μπορούσε να νομιμοποιήσει το θεσμό και να τον περιβάλει με κύρος¹¹¹. Κι αυτό, γιατί ο πατριαρχικός διοικητής θα πιστοποιούσε ότι ο θεσμός της Σχολικής Επιθεωρησης είναι συνυφασμένος με το καθεστώς των πατριαρχικών προνομίων και επομένως άσχετος με τη συνωμοτική δράση των ελληνικών προξενείων¹¹². Από την άλλη μεριά το Πατριαρχείο ήταν σε θέση να επιδώσει στο γενικό επιθεωρητή

108. Για την εποπτεία της Πύλης βλ. παραπομπή 4.

109. ΑΥΕ MMA 8/a/4 1907, προξενείο Θεσσαλονίκης, έκθεση επιθεωρητή Μπουντάνα προς ΥΠΕΞ 12/3/1907, όπου αναφέρεται: «τὸ μὲν πρῶτον σχετικὸν ταχρίον τοῦ Μητροπολίτου παρεπέμψῃ εἰς τὴν ἐπιθεωρησην τῶν τουρκικῶν σχολείων καὶ μετὰ ἔνα μόλις ἑστάλη ὡς ἀπάντησις ἡ δῆλωσις τοῦ τούρκου επιθεωρητοῦ δι τὸν ἄγνοεν τὴν ὑπάρχειν ἐπιθεωρησης τῶν ἐλληνικῶν σχολείων».

110. ΑΥΕ MMA 8/a/4, 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης Λ. Κορομηλάς προς την εν Κωνσταντινούπολει Β. Πρεσβείαν αρ. εμπ. πρωτ. 314, 22/5/1907 «ὅ διορισμός οὗτος δὲν ἔπειτε νὰ ἀνακοινωθῇ εἰς τὸ ἐπὶ τῆς παιδείας Υπουργεῖον τῆς Τουρκίας ἀλλὰ διὰ τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης εἰς τὸν Χιλμήν».

111. ΑΥΕ MMA 8/a/4 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης, έκθεση επιθεωρητή Μπουντάνα προς ΥΠΕΞ 12/3/1907, όπου αναφέρεται «ὅ δέ ἐπιθεωρητῆς τοῦ τμήματος Θεσσαλονίκης, ἀν πρόκειται πραγματικὰ νὰ ἀσκῇ τὰ κεκανονισμένα ἔργα του πρέπει καὶ πατριαρχικὸν διοικισμὸν νὰ ἔχῃ ὡς ἀντιφάρμακον κατὰ τὸν πειρασμὸν...» ἀλλὰ καὶ ΑΥΕ MMA 8/a/4 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης Λ. Α. Κορομηλάς προς την εν Κωνσταντινούπολει Β. Πρεσβείαν, αρ. εμπ. πρωτ. 314, 22/5/1907 όπου επίσης αναφέρεται «συνεπείᾳ τῶν διαμαρτυριῶν τούτων ὁ Χιλμή πασάς ἐννοήσας τὸ ἀδικον τῆς παρεμποδίσεως τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων ἀπὸ τῆς ἐπαληφώσεως τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἀρῃ πᾶν εἰς τοῦτο πρόσκομμα ὑπέδειξεν ὑπὸ τὴν ἔκδοσιν πατριαρχικὸν διοικισμὸν δρίζοντος ὡς δικαιοδόσιαν τοῦ κ. Μπουντάνα τὰ τρία Βιλαετία καθόσιον ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτου διοικισμοῦ θὰ ἱδύνατο πλέον νὰ λύσῃ τὸ ζῆτημα χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρός τὸν ἐπὶ τοῦ Βιλαετίου τού μόνον ἔχοντα δικαιοδόσιαν βαλτίου».

112. ΑΥΕ MMA 8/a/4 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης, Έκθεση Επιθεωρητού Ευ. Μπουντάνα 12/3/1907 στην οποία ο ίδιος δηλώνει ότι «ὑπεβλήθην εἰς διπλήν ἔτι ἀνάκρουσιν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ διοικισμοῦ καὶ τῆς μισθοδόσιας μου, ὡς καὶ περὶ τῆς θέσεως τῶν γραφείων τῆς ἐπιθεωρήσεως» ἀλλὰ καὶ ΑΥΕ MMA 8/a/4 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης Λ. Α. Κορομηλάς προς την εν Κωνσταντινούπολει Β. Πρεσβείαν 22/5/1907 όπου δηλώνεται «μπορθμέτησης ἐν τῷ μεταξὺ καταγγελίας ἀγνοῶ ὑπὸ τινος εἰς τὸ ἐπὶ τῆς παιδείας ἀντοχατορικὸν Υπουργεῖον καθ' ἦν δὲ ἐπιθεωρητῆς ἡ τὸν ὑπάλληλος οὐχὶ τῆς Μητροπόλεως ἀλλὰ τοῦ Γενικοῦ προξενείου».

περιφέρεια δικαιοδοσίας μεγαλύτερη από αυτή των επί μέρους Μητροπόλεων ή και αυτών ακόμα των βιλαετίων, γεγονός που θα του πρόσφερε μια εξαιρετική ευχέρεια κινήσεων¹¹³. Οι οθωμανοί τέλος αξιωματούχοι θα εμφανίζονταν απαλλαγμένοι από κάθε υποχρέωση να ελέγξουν τη δράση του γενικού επιθεωρητή των ελληνικών σχολείων, αφού υπεύθυνος για τις κινήσεις του ήταν ο Πατριάρχης, στον οποίο η Υψηλή Πύλη είχε παραχωρήσει προνόμια αναφορικά με τη λειτουργία της εκπαίδευσης.

Η έκδοση μιας τέτοιας απόφασης από το Πατριαρχείο και τη Σύνοδο των μητροπολιτών θα οήμαινε στην πράξη κατάργηση της «κοινοτικής εκπαίδευσης», αφού θα οδηγούσε σε απομάκρυνση τόσο των κατά τόπους μητροπολιτών, όσο και των τοπικών εφορειών από τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η δημιουργία συγκεντρωτικών δομών ικανών να κατευθύνουν την εκπαιδευτική διαδικασία μέσα από ένα κέντρο ενιαίο για μια μεγάλη περιφέρεια, το οποίο θα ελεγχόταν από τα προξενεία και άρα από τα ελλαδικά πρότυπα, ήταν ο μη ομιλογημένος αλλά οπωσδήποτε απώτερος στόχος των ενεργειών του προξενείου για την αναγνώριση του θεσμού του γενικού επιθεωρητή.

Οι προθέσεις αυτές διαφαίνονται στις εισηγήσεις τόσο των εν ενεργείᾳ επιθεωρητών, όσο και των προξένων.

Στις εκθέσεις των πρώτων επιχειρείται η διατύπωση προτάσεων αναφορικά με το χαρακτήρα και την αποτελεσματικότητα της επιθεώρησης¹¹⁴, η οποία εμφανίζεται ως προορισμένη όχι μόνο να οργανώσει και να προαγάγει την εκπαιδευτική εργασία αλλά και να κατευνάσει τα πάθη και τις αντιζηλίες των «ημετέρων κοινοτήτων», ενώ παράλληλα υποβάλλονται για έγκριση συγκεκριμένα μέτρα άσκησης εκπαιδευτικών¹¹⁵, ίδρυσης σχολικών τύπων¹¹⁶, συγκρότησης και οργάνωσης της εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών¹¹⁷, αύξησης των αποδοχών τους¹¹⁸, δημιουργίας ενός φορέα χρηματοδότησής τους¹¹⁹. Όλες αυτές οι προτάσεις έχουν σαφέστατα τεχνοκρα-

113. ΑΥΕ MMA 8/a/4 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης Λ. Α. Κορομήλας προς την εν Κωνσταντινούπολει Β. Πρεσβείαν 22/5/1907 όπου τονίζεται «δέον ν' ἀναφέρῃ τὸ ἔγγραφον τοῦτο δόνυμαστι πάσας τάς Μητροπόλεις ἐν οἷς θὰ ισχύῃ ὁ διορισμὸς τοῦ κ. Μπουντάνων».

114. ΑΥΕ MMA 8/a/4 1907 προξενείο Θεσσαλονίκης Έκθεση Επιθεωρητού Ευ. Μπουντάνων 12/3/1907 στην οποία απαριθμούνται οι προϋποθέσεις «ἴνα λειτουργὴ ἐλευθέρως καὶ ἀκωλύτως ὁ θεσμός οὗτος...».

115. Ο.π.: «...ἀσκήσεις δὲ τῶν διδασκάλων θεριναὶ δυνάμεναι νὰ βελτιώσωσι τοὺς ἐπιδεικτικοὺς βελτιώσεως διδασκάλους».

116. Ο.π.: «...δέν ἐπεκτείνομαι εἰς λεπτομερείας περὶ τοῦ προγράμματος τοῦ παραρτήματος τούτου, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ σχολικοῦ τύπου οὐχὶ πρωτοφανοῦς...».

117. Ο.π.: «...διὰ τὸ ἀπλότερον δὲ μέλλον χρειάζονται ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς σχολικοῦ ἔτους ριζικάτερα μέτρα πρὸς παρασκευὴν ὑποδιδασκάλων καὶ διδασκάλων...».

118. Ο.π.: «...ἐπέρχεται οἰκονομία τις δυναμένη νὰ διατεθῇ εἰς αὔξησιν τοῦ μισθοῦ τῶν ὑπολοίπων διδασκάλων...».

119. Ο.π.: «...αἰσθητά σημεῖα σοβαρὰς προνοίας ἡμῶν περὶ βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν δι-

τικό χαρακτήρα, αποδεικνύουν πως οι καιροί είναι ώριμοι για μια «εκ του σύνεγγυς» μελέτη των εκπαιδευτικών προβλημάτων, προϋποθέτονταν όμως την εκχώρηση εξουσιών από τους κοινοτικούς παράγοντες στους «ειδικούς», κάτι που αναπόφευκτα δημιουργεί ένταση και τριβές.

Αντίθετα με τις απερίφραστα διατυπωμένες προθέσεις των «ειδικών» οι πρόξενοι χρησιμοποιούν συχνά τη γλώσσα της διπλωματίας, ιδιαίτερα όταν αγωνίζονται να εξασφαλίσουν την υποστήριξη του Πατριάρχη ή της Συνόδου των μητροπολιτών αναφορικά με το θεσμό της Επιθεώρησης.

Έτσι, όταν στις 2/11/1906 ανακοινώνεται στο Προξενείο Θεσσαλονίκης η απόφαση της Συνόδου «όπως αφεθή εις τους κατά τόπους αρχιερείς της Μακεδονίας όπως συντηρούμενοι μετά των αρμοδίων χορηγήσωσι ετησίως διορισμόν εις τους εν λόγω Επιθεωρητάς και τούτο προς αποφυγήν συγκρούσεων μετά των Μητροπολιτών εν τη εξασκήσει της εποπτείας επί των εν ταις επαρχίαις αυτών σχολών» ο πρόξενος Λ. Κορομηλάς μόλις στις 22 Μαΐου 1907 αποφασίζει να επαναλάβει το ίδιο αίτημα¹²⁰ προς την πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης και στις 27 Μαΐου του ίδιου έτους ζητά για το ίδιο θέμα τη μεσολάβηση του Υπουργείου Εξωτερικών¹²¹.

Η επιχειρηματολογία σ' αυτά τα δύο κείμενα επικεντρώνεται στην ανάρτηση της απόφασης της Συνόδου. Κύριοι άξονες της επιχειρηματολογίας είναι η επισήμανση πως δεν πρόκειται «περί αληθούς καταπατήσεως» των κυριαρχικών δικαιωμάτων των μητροπολιτών ... αλλά «περί τύπου αναγκαίου σήμερον δια την επιτόπιον λύσιν του ξητήματος». Προσπαθώντας να πείσει για τον τυπικό χαρακτήρα της αναγνώρισης του θεσμού προχωρά στην ανάγκη της προσωπικής απ' τη μεριά του Πατριάρχη διαβεβαίωσης στον κάθε συνοδικό μητροπολίτη ξεχωριστά πως όλοι είναι ελεύθεροι να δεχτούν ή να μη δεχτούν στην επαρχία τους τους επιθεωρητές. Επιπλέον ο Λ. Κορομηλάς στα ίδια έγγραφα επικρίνει τη χρονοβόρο διαδικασία της έκδοσης είκοσι διορισμών από τους επί μέρους μητροπολίτες, οι οποίοι έπρεπε σύμφωνα με την απόφαση της Συνόδου του Νοεμβρίου 1906 να ανακοινώσουν το διορισμό του γ. επιθεωρητή στη Γενική Διοίκηση, γεγονός που συνεπάγεται απώλεια παραγωγικού χρόνου¹²².

Η απόπειρα όμως, έστω και της «τύποις» αλλαγής του θεσμικού καθεστώτος της εκπαίδευσης δεν περνάει από τη Σύνοδο. Ο Φ. Κοντογούρης σε

δασκάλων είναι έπειγόντως άναγκαια ... διδασκάλων τούς όποιους πιέζει διαφωτισμός ο έφιπάλτης της στρέψεως και ο άναλογισμός της τύχης τῶν καθ' έκάστην εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ὀρφανίας ὑποκειμένων τέκνων...».

120. ΑΥΕ MMA 8/a/4 προξενείο Θεσσαλονίκης 1907, Λ. Κορομηλάς προς την εν Κωνσταντινούπολει Β. Πρεσβείαν αρ. εμπ. πρ. 314, 22/5/1907.

121. ΑΥΕ MMA 8/a/4 προξενείο Θεσσαλονίκης 1907, Λ. Κορομηλάς προς ΥΠΕΞ, αρ. πρ. 317, 27/5/1907.

122. Βλ. παραπομπή 116.

αναφορά του προς το Υπουργείο Εξωτερικών στηλιτεύει τη στάση των Μητροπολιτών τονίζοντας ότι αποφάσισαν «αναμασώντες το τετραμένον ότι καταπατώνται τα κυριαρχικά δικαιώματά των»¹²³.

Επειδή λοιπόν ο θεσμός παραμένει μετέωρος, η ευθύνη της νομιμοποίησής του παραπέμπεται με διαμεσολάβηση του ίδιου του Πατριάρχη στο «Γενικό Επόπτη Χιλιμή πασά», ο οποίος λαμβάνει τη διαβεβαίωση ότι «εν ουδεμιᾷ περιπτώσει συμβήσεται τι το απάδον»¹²⁴.

Η έκβαση όμως της διαμάχης δεν έχει νικητές και ηττημένους. Ο θεσμός του γενικού επιθεωρητή υφίσταται πλέον, εξαρτημένος όμως από την αγαθή βιούληση του Τούρκου διοικητή και όχι ενεργά ενταγμένος στο θεσμικό καθεστώς της εκπαίδευσης του ελληνισμού. Οι κατά τόπους μητροπολίτες διατηρούν κάθε δικαίωμα να υποβάλλουν στη δική τους κριτική όχι μόνο τους επιθεωρητές αλλά και τους δασκάλους που αυτοί προτείνουν¹²⁵. Η Εφορεία στις τοπικές κοινωνίες είναι πανίσχυρη, ενώ η δικαιοδοσία του επιθεωρητή περιορίζεται στη Θεσσαλονίκη και στις επισκοπές Πολυανής, Καμπανίας, Κίτρους, Αρδαμερίου, και Ιερισσού.¹²⁶ Μια νέα σταυροφορία αρχίζει για τους Έλληνες προξένους, οι οποίοι προσπαθούν να εκμαιεύσουν και από τους άλλους μητροπολίτες αιτήσεις για την επέκταση των ορίων δικαιοδοσίας του γενικού επιθεωρητή¹²⁷.

Η εγκαθίδρυση του νέου θεσμού με όλες τις ελπίδες που έχουν επενδυθεί σ' αυτόν συναντά δυσχέρειες, γιατί τείνει στον επαναπροσδιορισμό των κατεστημένων δομών. Από δω και στο εξής θα συνυπάρξει με τις παγιωμένες δομές χάνοντας ένα μέρος από τις αρμοδιότητές του ή το δυναμισμό του, ασκώντας όμως ευεργετική επίδραση προς την κατεύθυνση της εξέλιξης των σχολικών πραγμάτων, και της επικράτησης τεχνοκρατικών ή επιστημονικότερων επιλογών.

ΣΟΦΙΑ ΗΛΙΑΔΟΥ-ΤΑΧΟΥ

123. ΑΥΕ MMA 8/a/4 προξενείο Θεσσαλονίκης 1907 Φ. Κοντογούρης προς ΥΠΕΞ αρ. εμπ. πρ. 840, 23/11/1907.

124. Βλ. παραπομπή 119.

125. Βλ. ΑΥΕ Φαχ. 1907 Εκπαιδευτικά Μακεδονίας, πρόξενος Κ. Δημαράς προς ΥΠΕΞ αρ. εμπ. πρ. 962, 2/11/1907, όπου επικρίνεται η άρνηση του Πελαγονίας να δεχτεί τον επιθεωρητή Ιωαννίδη και Φ. Κοντογούρης προς ΥΠΕΞ ΑΥΕ MMA 8/a/4 προξενείο Θεσσαλονίκης 1907 αρ. εμπ. πρ. 856, 1/12/1907, όπου για τον ίδιο λόγο κατακρίνονται οι Μητροπολίτες Πελαγονίας και Μογλενών, οι οποίοι αντίθετα με τους Πρεσπών και Καστοριάς αρνούνται να δεχθούν τον κύριο Ιωαννίδη.

126. ΑΥΕ MMA 8/a/4 προξενείο Θεσσαλονίκης 1907, Φ. Κοντογούρης προς ΥΠΕΞ αρ. εμπ. πρ. 856 1/12/1907.

127. Βλ. παραπομπή 122.